

УДК 32.001:321.7:342.34

Олексій Макаренко,
викладач кафедри історії
і теорії держави та права
Запорізького національного університету

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОППЕРІВСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)*

У статті з'ясовуються проблеми концепції демократії К. Поппера, а саме: необхідність створення юридичних механізмів здійснення народом контролю над державою, колегіальних інститутів прийняття важливих рішень, динамічної правової системи тощо. Встановлено, що подальше вивчення цієї концепції вимагає визначення поняття «народ» і умов забезпечення реалізації та захисту прав громадян.

Ключові слова: демократія, народ, більшість, суверенітет, конституція.

Демократія характеризує політичну надбудову суспільства. Вона є об'єктивною умовою формування, утвердження і функціонування громадянського суспільства і правової держави, та сприяє процесам утворення і розвитку національної державності [1]. Сучасна трансформація України в демократичну і соціально-правову державу потребує відповідного концептуально-методологічного забезпечення. Для вирішення цього завдання принципово важливим стає осмислення таких, здавалося б, тривіальних понять як природа і сутність демократії, які є ключовими моментами попперівської концепції відкритого суспільства.

На сьогодні актуальні питання демократії та пов'язані з ними проблеми форми державного правління, розбудови громадянського суспільства, забезпечення прав і свобод людини, утвердження принципу верховенства права широко досліджуються в працях вітчизняних (В. Бабкіна, С. Бостана, А. Зайця, М. Козюбри, А. Колодія, Г. Мурашина, Ю. Оборотова, П. Рабіновича, О. Скрипнюка, С. Тимченка, М. Цвіка, О. Ярмиша та ін.) і зарубіжних (С. Алексєєва, Ш. Бермана, Ф. Ейдліна, М. Марченка, В. Нерсеянца, М. Ноттурно, Р. Путмана, Дж. Сарторі, Дж. Сороса, Ф. Хайєка, Л. Фуллера, Л. Фрідмана та ін.) вчених. Однак деякі аспекти, суттєві для вивчення зазначених вище

проблем, залишаються недостатньо дослідженими.

Об'єктом статті є сучасні інтерпретації попперівської концепції демократії, предметом — актуальні теоретико-правові аспекти концепції демократії К. Поппера. Мета статті — вивчення сучасних інтерпретацій попперівської концепції демократії в контексті новітніх вчень про державу і право.

Тож, завданням автора статті став аналіз концепції демократії, викладеної в роботах К. Поппера, а також досліджень, присвячених його вченню про демократію; пошук вихідних підвалин зазначеної концепції.

Протягом багатьох століть мислителі різних народів світу займалися і займаються донині пошуком кращого державного ладу. В результаті чого виникло вчення про демократію як про найкращу з відомих форм державного режиму, яке з кожною новою епохою змінювалось, збагачуючись новими ідеями, перетворюючись на окремі теорії.

Одним із найвідоміших дослідників демократії був К. Поппер. Виокремлюючи дві форми державного режиму: *диктатуру* і *демократію*, він вказував, що суспільство має обрати останню, засновуючи свій вибір не на її перевагах, які є сумнівними, а лише на недоліках диктатури, які є очевидними, а саме: викорис-

* Рекомендовано до друку кафедрою історії і теорії держави та права Запорізького національного університету.

тання диктатором влади на шкоду народу та позбавлення громадян їх частки відповідальності, а відповідно, їх свободи, прав та обов'язків. На думку мислителя, цього достатньо для того, щоб зробити вибір на користь демократії — правління правового («справедливого») закону, який забезпечує народу можливість виражати і реалізовувати свою волю.

Утім К. Поппер зауважив, що попри термінологічний зміст поняття «демократія» (влада народу) в сучасних демократіях *народ* в дійсності не править, оскільки управляють уряди, посадові особи яких переважно діють у власних інтересах та не несуть відповідальності за свої протиправні діяння [2]. Існує структура типу «влада — атомізовані індивіди», в результаті якої правителі нав'язують громадянам свою волю у вигляді певних шаблонів поведінки, узурпуючи таким чином функцію самоорганізації громадського життя. Внаслідок чого підбивається демократичний принцип та блокується розвиток відкритого суспільства [3; 4]. На жаль, до таких демократій належить і молода українська демократія.

Далі К. Поппер звернув увагу на те, що лише демократія забезпечує інституційний каркас для ненасильницького реформування політико-правової системи суспільства. При цьому він підкреслив, що демократія не може вирішити проблему якісного підвищення інтелектуальних і моральних стандартів громадян. Тому в помилках демократичної держави винна не демократія як така, а сам народ, який розвиває її політико-правові інституції. У зв'язку з цим, народ неодмінно має усвідомити власну історичну відповідальність за своєчасність зміни останніх. На його думку, це забезпечується шляхом пропускання моральних і правових принципів крізь призму критичних здібностей індивідів, через виховання (у т. ч. правове виховання) [5], завдяки якому всі прогресивні надбання передаватимуться наступним поколінням так, щоб ці покоління були кращими, ніж їх пращури [6; 7].

Зазначені аргументи дали К. Попперу підстави вважати *проблему вибору особи правителя чи визначення обсягу його повноважень* менш фундаментальними для суспільства, ніж *проблему створення правового механізму мінімізації шкоди, яку правителі можуть завдати демократії*. На його думку, задля вирішення зазначеної проблеми громадяни мають створювати такі демократичні інститути

та механізми, які б ефективно захищали народ і не допускали негідних правителів до влади або своєчасно усували їх від неї.

Так, один із сучасних правників з цього приводу зазначив, що *інституціональність*, є однією з основних умов існування демократії в державі. На його думку, інститути є юридично оформленими самостійними структурними або функціональними елементами організації державної влади для вирішення певних завдань політичного життя. Наразі підвищується значення процедурної регламентації порядку реалізації *інститутивної демократії*, що багато в чому обумовлює ефективність їх дій. Особливо велике значення, як слушно зауважила Н. Пронюк, має процедурна регламентація виборів, референдуму, діяльності представницьких органів, порядку прийняття законів [8].

Далі видатний теоретик демократії звернув увагу на те, що небезпека зловживань з боку носіїв державної влади не залежить від того, до якого прошарку належать її представники. Вада зловживання власними правами іманентна природі індивіда і не виключається жодними його особистісними чи соціальними характеристиками, хоча ймовірність та глибина прояву цього пороку залежить від останніх. Крім того, слід уникати зосередження широкої влади в руках однієї особи чи одного інституту, навіть якщо він на певний історичний момент часу є найсправедливішим. Такі демократичні інститути, які б підтримували баланс державної влади, запобігали її надмірній концентрації в одних руках, виключали її втручання в сферу особистого життя громадян та гарантували індивідам свободу — має створити сам народ. Визначених цілей він зможе досягти, якщо буде діяти поступово, вирішуючи конкретні проблеми у міру їх виникнення. Народ має уникати концентрації своїх зусиль на досягненні цілей сумнівних, абстрактних та віддалених у часі настільки, що об'єктивно (в силу існуючих законів суспільного розвитку, зокрема поступовості у пізнанні природи права) стає неможливим визначення шляху до них, доведення їх актуальності, обґрунтування необхідності впровадження певних обмежень прав людини тощо [9].

У силу сказаного будь-яка влада є небезпечною, а державна влада — особливо небезпечна, а тому потребує контролю з боку народу. В основі контролю громадян над державою лежить відповідальна со-

ціально активна поведінка кожного громадянина. Демократія — це також самоконтроль суспільства, що обумовлюється громадянською зрілістю і розумінням індивідами своїх обов'язків [10]. Індивіди повинні мати змогу вільно висловлювати свої думки, а влада має враховувати їх. Таким чином, народ визнає державну владу легітимною і управління державою стає ефективнішим.

Стосовно проблеми легітимації сучасний дослідник зазначив, що К. Поппер, будучи прихильником договірної теорії походження держави і права, розробив її критично-конвенціональний різновид. В основі його знаходиться проблема легітимації державної влади через договір, який легітимує і лімітує державу, задає нормативно-критичний масштаб для винесення суджень про правовий характер та межі публічної влади, постає обґрунтуванням цієї влади, зобов'язуючи народ підкорятися їй [11; 12].

У зв'язку з розглядом проблеми легітимації народом державної влади К. Поппер звернув увагу на *проблему суверенітету*, тобто на безумовні верховенство і повноту державної влади на всій території країни. Він вважав, що суверенітет держави суперечить демократичному впливу на неї. Адже первинним джерелом влади виступає народ, який через мережу демократичних інститутів коригує дії влади, згідно з волею громадян. На його думку, жодна людина, жодна група чи клас не можуть бути визнані необмеженими суверенами і мати право застосовувати владу на свій розсуд. Сумнівність державного суверенітету полягає у ймовірній хибності будь-якої суверенної волі, а отже, в необхідності обмеження правом свободи дій суверена [13].

Тож, К. Поппер дійшов висновку, що межі державного суверенітету, а також чіткі правові механізми управління суспільством мають бути закладені в основному законі державі, створеному на основі наукових досягнень. На його думку, саме в конституції слід закріпити один з найголовніших принципів демократії — принцип *правління більшістю* при максимальному врахуванні інтересів меншості. Ефективно діючи більшість він визнав найкращим з усіх винайдених інститутів вирішення питань життя народу в умовах демократії. Хоча застерігав, що вона може помилятися при ухваленні рішень, а тому містити в собі тиранію щодо меншості [14; 15]. «А той, хто невдоволений

рішенням більшості, має бути необмеженим у виборі демократичних методів боротьби за перегляд такого рішення», — вважав К. Поппер [16]. Скажімо, одним із таких методів слід визнати діяльність різноманітних об'єднань громадян, спрямовану на захист прав і свобод особи [17].

К. Поппер наголосив: що більше в управління державою втручаються окремі чиновники, то більш нестабільною і непередбачуваною стає держава. Народ почувається незахищеним. Дискреційна влада (від фр. *discretionnaire* — залежний від власного розсуду, довільний) стає шкідливою, бо посилює ірраціональність усієї соціальної системи, що, в свою чергу, викликає посилення національної та класової напруженості [18].

Гарантією існування демократії, за К. Поппером, повинна стати конституція, механізм внесення змін чи доповнень до якої вказував би на принципову можливість зміни її норм, але за умови врахування волі більшості народу та належного обґрунтування такої волі (кваліфікованою кількістю голосів — двома третинами чи трьома чвертями голосів).

При цьому, на переконання К. Поппера, будь-яка державна політика (у т. ч. правова) в умовах демократії повинна здійснюватись за допомогою технології *безпосередньої поступової соціальної інженерії*. Адже лише цей метод робить можливим органічне планування політико-правових та інших суспільних інститутів перманентного утвердження та захисту демократичних прав і свобод громадян відкритого суспільства [19; 20]. На його переконання, використання зазначеного методу в політичному житті країни дозволяє зосередити увагу людей на головному: на безпосередньому призначенні існуючих інститутів, на їх придатності до ефективного вирішення конкретних завдань і досягненні соціально значимих цілей. Тому, на думку К. Поппера, саме цей метод є правильним та має першочергове значення для людського прогресу і створення відкритого демократичного суспільства.

Антиподом методу поступової соціальної інженерії К. Поппер вважав історизм — практичне застосування цього методу соціальних реформ передбачає розкриття змісту кожного суспільного інституту через його походження та історичне призначення. Сутність історизму, на думку мислителя, корелює з намірами противників демократії, які обґрунтовують

цінності тоталітаризму і закритого суспільства, наголошуючи на незмінності правових норм, пасивності індивіда, визначеності ходу історії [21; 22].

Згідно з попперівським вченням, історизм є несумісним з прогресивним вільним розвитком демократичного суспільства, історичні прогнози та пророцтва прямо суперечать сутності людської свободи, будь-яке нав'язування людині певних правил та умов, а тим більш, зв'язування її пророцтвами, йде врозрід з її природою і не сприймається нею. Фактично прогнози істориків — це обтяження свободи активних і творчо мислячих людей, тобто тиск, який виключає можливості для їх самореалізації, що врешті може призвести до проти-правної поведінки таких індивідів [23].

Отже, видатний австрійський теоретик відкритого суспільства підкреслив важливість здійснення контролю населення над державною владою через розвинуту мережу політико-правових інститутів.

Далі К. Поппер зазначив, що для унеможливлення зловживань держави, громадянському суспільству достатньо здобути та в подальшому утримувати контроль лише над *політичною владою*. В цьому питанні він дискутує з К. Марксом, який наполягав на тому, що багаті громадяни мають змогу створити (чи контролювати) апарат примусу («придбати зброю», «найняти гангстерів»). Попперівські заперечення цих Марксових думок засновуються на тому, що державна влада від часу своєї появи має апарат примусу, який гарантує її суверенітет, у т. ч. економічний суверенітет за рахунок ефективної роботи складної фінансово-економічної системи, що забезпечує підпорядкування носіїв економічної влади, отримання від них достатньої кількості грошей і т. п. Своє обґрунтування він підсилює посиланнями на думки Б. Рассела і У. Ліпмана, які зазначали, що економічна влада впливає на закон за допомогою корупції, на громадську думку — через пропаганду, здатна зв'язати політиків зобов'язаннями, погрожувати суспільству фінансовою кризою, але можливості її все одно надто обмежені. Оскільки лише держава гарантує існування і нарощування приватної власності, а також захищає її від протиправних посягань. У той самий час К. Поппер зауважив, що за умови *необмеженого капіталізму* думки К. Маркса стають цілком правильними — правління в державі пе-

ретворюється на «безконтрольний гангстеризм багатих» [24] і над державою превалює не право, а економіка.

Отже, К. Поппер, полемізуючи з К. Марксом, доходить висновку, що право власності — це основа політичної влади, але економічна влада стає небезпечною тоді, коли на гроші можна купити політичну владу безпосередньо чи шляхом поневолення економічно слабких індивідів, які змушені продавати свою свободу, щоб вижити. Він також виявив, що для демократії небезпечним є випадок єднання в одних руках економічної та політичної влади чи звуження соціальної бази влади. Таким чином, теоретик концепції відкритого суспільства фактично довів, що корупція в лавах державної влади перетворює її із суверенної влади на залежну від поодиноких заможних осіб, тобто на псевдовладу. А це означає знищення демократії та виникнення диктатури і тоталітаризму.

Піклуючись про збереження демократії як такої, К. Поппер визнавав право народу на революцію проти некомпетентної влади. На його переконання, якщо застосування насильства не має альтернативи, то до нього слід вдаватися: щоб уникнути тиранії, щоб існуюча влада не порушувала демократичну конституцію і не застосовувала тиранічні методи нав'язування своєї волі народу. Однак, будь-яка революція має сенс, якщо вона має на меті *перманентне відновлення демократії* — множинних правових та інших суспільних інститутів, придатних до здійснення контролю за діяльністю управлінських владних структур (відправлення посадових осіб у відставку, проведення реформ тощо). При цьому використання насильства шляхом пошуку ворогів демократії, хай навіть із щирим наміром врятувати її, може призвести до поразки [25].

На переконання К. Поппера, тривале застосування сили, як правило, має наслідком не спокійну владу розуму, а некеровану владу людської маси, що призводить до втрати свободи. Революція, яка прагне досягти чогось більшого, аніж просто руйнування тиранії, так само може призвести до нової тиранії, як і до здійснення своєї справжньої мети. Тому успішна демократична політика вимагає від її захисників дотримання чітких правил [26], які передбачають необхідність проведення виборів до органів влади, визначають порядок їх проведення, передбачають контроль над впливом політичних агітаторів на громад-

ську думку, виключають проблему підкупу виборців, шляхом законодавчих обмежень витрат на проведення виборчої кампанії та ін. [27].

Згідно з попперівським вченням зазначені правила містяться у добре розвиненій правовій системі демократичної держави, де право динамічно трансформується адекватно змінам у суспільстві, щоб забезпечувати громадянам *рівність і свободу*, які є одними з головних принципів *демократії*. За К. Поппером, негнучкість і партикуляризм права, надмірна правова урегульованість суспільних відносин та втілення в праві волі пануючого класу є ознаками права *закритого тоталітарного суспільства*, якого люди мають уникати. Адже таке суспільство не прогресує через свою ірраціональність, магічні вірування в істинність та незмінність існуючих правил поведінки [28; 29].

Вивчаючи проблему інституту виборів, К. Поппер зазначив, що цей інститут має найвищу цінність для народу, що прагне зберегти демократію, оскільки він дозволяє втілити свою волю в життя через обраних представників та здійснювати над ними контроль [30]. На його думку, якщо народ править через своїх представників, які приймають рішення більшістю голосів, то дуже важливо, щоб чисельний розподіл думок серед обраних адекватно відображав розподіл думок серед громадян, які виступають джерелом легітимності державної влади.

Взявши за приклад пропорційну виборчу систему, К. Поппер виділив як її *переваги*: надання політичним партіям конституційного статусу; збільшення кількості партій, гнучкості та критики, розширення можливостей для вибору громадян; так і *недоліки*: опосередковане (через партію) обрання громадянами представників, яким вони довіряють репрезентувати свої інтереси, за цієї системи велика кількість партій обумовлює виникнення парламентських коаліцій, які утруднюють формування уряду, позбавляють його стійкості та можливості ефективно діяти протягом тривалого часу, та ін.

Механізми виборчої системи, стверджував К. Поппер, повинні забезпечити обрання народом до представницьких органів таких особистостей, які мають власну обґрунтовану позицію, здатні приймати самостійні рішення і нести персональну відповідальність перед виборцями за наслідки своєї політичної діяльності у представницьких органах публічної влади. Він за-

значив, що знайти таких людей важко за будь-якої виборчої системи. Проте за умови пропорційної системи представників народу зв'язує позиція партії — імперативний мандат, який заважає руху народу шляхом демократії [31].

Зазначені аргументи дали К. Попперу підставу вважати пропорційну виборчу систему не дуже вдалою для підтримки демократії і розбудови відкритого суспільства [32]. У той самий час він зауважив, що ще не створена така система, за якої свобода і права народу були б стовідсотково захищеними від держави, яка завжди володіє загрозливо великою силою в порівнянні з кожним окремим громадянином чи із народом у цілому. Тож, як зазначив свого часу Т. Масарик: «Державу необхідно відновлювати лише в ім'я «демократичної свободи», яку потрібно по-стійно вдосконалювати» [33].

Отже, теорія демократії Карла Поппера видається досить актуальною для вивчення та застосування її слушних положень на практиці, з метою розбудови *відкритого демократичного суспільства*, до якого нині прямує український народ. Ось основні концептуальні положення цієї теорії [34].

Визначальний критерій демократії — ідеал ненасильства — наявність таких суспільних інститутів, за допомогою яких народ може усунути від влади своїх правителів без кровопролиття [35], існування таких правових традицій та принципів, які гарантують громадянам повноцінне функціонування цих інститутів і неможливість знищення їх правителями. Тобто характер взаємозв'язку і відносин держави і суспільства, меж її втручання в економічне життя має здійснюватися за допомогою методу проектування правової структури протекціоністських інститутів, завдяки чому чітко окреслюються межі свободи державних органів [36].

Визнання презумпції відносної істинності рішень і діянь будь-якого індивіда та принципової неможливості створення таких досконалих державно-правових інститутів, які б захистили суспільство від помилок. Народ має сприймати державу як власну, а не як таку, що належить їх правителям. Не обмежуючи себе жодними рамками, він повинен робити своє життя відкритим для перспективних рішень, а отже, і для розбудови *відкритого суспільства*.

Принцип правління більшості та наявність таких політико-правових ін-

ститутів (опозиції тощо), які забезпечують меншості можливість впливати на волю більшості. При цьому меншість має дотримуватися норм права, не підбурюючи інших до насильницького повалення демократії.

Наявність юридично досконалої демократичної конституції, що повинна виключати такий тип зміни узаконеної політичної та правової системи, який загрожує її демократичному характеру. Адже індивід вільний тією мірою, якою закони створюються демократично. Юридичне закріплення та гарантування повноцінного здійснення повного спектра прав і свобод особи.

Таким чином, К. Поппер змінив загальноприйнятий підхід до теорії демократії, довівши, що для останньої первинною виступає не проблема передачі влади в гідні руки, а проблема здійснення народом контролю над владою. Слідом за багатьма іншими вченими—дослідниками феномену демократії, К. Поппер у своїй концепції демократії центральне місце відвів народу, чим підкреслив його визна-

чальне значення для теорії демократії. Народ в нього є єдиним джерелом влади, будівничим демократичної держави та відкритого суспільства, об'єктивним суддею, розумом і джерелом прогресу держави, свідомим споживачем правових норм та єдиною метою її існування. Його концепція демократії багато в чому збігається з положеннями теоретиків плюралістичної демократії (проблема управління державою через низку суспільних інститутів схожа з теорією інституціоналізму М. Оріу і т. д.).

Результати нашого дослідження дозволяють нам визначити хід подальшого дослідження концепції відкритого суспільства К. Поппера відповідно до тенденцій розвитку сучасної юридичної науки [37] та нинішніх умов життя людей. Так, вважаємо за необхідне більш детально вивчити феномен народу та гарантії його діяльності як суб'єкта права, визначивши історичні трансформації змісту поняття «народ» та окресливши конституційно-правові засади здійснення влади народом, який прагне будувати відкрите суспільство.

ПРИМІТКИ

1. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір [концепції, моделі та суспільна практика] / Олександр Васильович Скрипнюк. — К. : Логос, 2006. — С. 198—262.
2. Поппер К. Демократія и народоправие / К. Поппер // Новое время. — 1991. — № 8. — С. 41—42.
3. Михальченко М. Політичний ідеал відкритого суспільства в умовах «керованої демократії» / М. Михальченко, Г. Дашутін // Вища освіта України. — 2006. — № 2. — С. 13.
4. Новая технократическая волна на Западе / отв. ред. П. С. Гуревич. — М. : Прогресс, 1986. — С. 359.
5. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олександр Олександрович Ганзенко. — Запоріжжя, 2002. — 198 с.
6. Корнфорт М. Открытая философия и открытое общество / Морис Корнфорт ; пер. с англ. И. С. Нарского. — М. : Прогресс, 1972. — С. 441—442.
7. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Буценко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 2. — С. 224—226.
8. Пронюк Н. В. Сучасна держава — демократична, правова та соціальна держава / Н. В. Пронюк // Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Легуша [та ін.]. — К. : КНТ, 2007. — Ч. 1. Актуальні проблеми теорії держави. — Підрозділи 6.2 і 6.3. — С. 273.
9. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Буценко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 2. — С. 141.
10. Козюбра М. І. Демократія і перебудова / М. І. Козюбра, Є. В. Бурлай, А. П. Заець. — К. : Політвидав України, 1988. — С. 160.
11. Кравченко Ю. Ф. Свобода як принцип демократичної правової держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.01 / Юрій Федорович Кравченко. — Х., 2003. — 33 с.
12. Эйдлин Ф. Карл Поппер и теория демократии / Фред Эйдлин // Философские науки. — 1990. — № 5. — С. 69—80.
13. Там само. — С. 73.
14. Поппер К. Демократія и народоправие / К. Поппер // Новое время. — 1991. — № 8. — С. 42.
15. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Коваленко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 1: — 1994. — С. 143.

16. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини / О. Крук // Право України. — 2007. — № 5 — С. 21.
17. Vernon R. The «Great Society» and the «Open Society»: Liberalism in Hayek and Popper / Richard Vernon // Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique. — Jun., 1976. — vol. 9. — № 2. — P. 263.
18. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Буценко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 2. — С. 144.
19. Поппер К. Демократия и народоправие / К. Поппер // Новое время. — 1991. — № 8. — С. 41.
20. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Буценко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 2. — С. 148—155.
21. Эйдлин Ф. Знач. праця. — С. 70.
22. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Коваленко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 1: — 1994. — С. 38.
23. Тимченко С. М. Теоретико-правові проблеми взаємодії громадянського суспільства і правової держави в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сергій Михайлович Тимченко. — Запоріжжя, 2001. — С. 39.
24. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Буценко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 2. — С. 138—139.
25. Там само. — С. 163.
26. Михальченко М. Знач. праця. — С. 163—164.
27. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Буценко. — К. : ОСНОВИ, 1994. — Т. 2. — С. 136—137, 140.
28. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги : в 2 т. / К. Р. Поппер ; пер. з англ. О. Коваленко. — К. : ОСНОВИ, 1994 — Т. 1: — 1994. — С. 61, 74, 196, 205.
29. Vernon R. Знач. праця. — Р. 266.
30. Ноттурно М. А. Открытое общество и его враги: сообщество, власть и бюрократия / Марк Амадей Ноттурно // Політична думка. — 1996. — № 3—4. — С. 14.
31. Журавський В. Що принесе українській демократії імперативний мандат / В. Журавський // Право України. — 2007. — № 3 — С. 123.
32. Поппер К. Р. Пропорциональная система противоречит демократии [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.democracy.ru/curious/democracy/Popper_democracy.html
33. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / Анатолій Карась. — К. ; Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — С. 351.
34. Корнфорт М. Знач. праця. — С. 348.
35. Демократія : [антологія] / упоряд. О. Проценко // Майбутнє демократії / Н. Боббіо. — К. : Смолоскип, 2005. — С. 105—119. — («Політичні цінності». Вип. 1).
36. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень : підруч. / Федір Пилипович Шульженко. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — С. 409.
37. Гусарев С. Фундаменталізація теорії держави і права / С. Гусарев, А. Колодій // Право України. — 2009. — № 4. — С. 194—195.

Макаренко Алексей. Современная интерпретация попперовской концепции демократии (теоретико-правовой аспект).

В статье раскрываются проблемы концепции демократии К. Поппера: необходимость создания юридических механизмов осуществления народом контроля над государством, коллегиальных институтов принятия важных решений, динамической правовой системы и т. д. Установлено, что дальнейшее изучение этой концепции требует определения понятия «народ» и условий обеспечения реализации и защиты прав граждан.

Ключевые слова: демократия, народ, большинство, суверенитет, конституция.

Makarenkov Olexiy. Modern interpretation of Popper's conception of democracy (juridical-theoretic aspect).

The article deals with the problem of Popper's concept of democracy, namely: the need for legal mechanisms to implement the control over the state by people, collegiate institutions to make important decisions, dynamic legal system, etc. It is established that further study of this concept requires a definition of concept «people» and conditions for implementation and protection of the citizens' rights.

Key words: democracy, people, majority, sovereignty, constitution.